

ارتباط حروف مقطعه با اهداف سُور (الف- لام- میم ها)

حبيب الله حليمي-عضو هیات علمی دانشگاه مازندران

از اینجا استفاده می شود که این حروف رموزی هستند بین خدای تعالی و پیامبرش (ص) رموزی که از ما پنهان شده ، و فهم ما راهی به درک آنها ندارد، مگر به همین مقدار که حدس بزنیم بین این حروف و مضامینی که در سوره های هر یک آمده ارتباط خاصی است. (منا، ص ۵۶)

سید احمد خان هندی بعد از بیان وجوه مذکور در مورد حروف مقطعه، با اشاره به وحدت موضوعی سوره هایی که وحدت حروف مقطعه دارند می نویسد: «مضامین و مندرجات سوره های بقره، آل عمران ، عنکبوت، روم، لقمان و سجده» که تماماً با «الف- لام- میم» که نام آنها است، آغاز می شوند به سه دسته تقسیم می شود که عبارتند از: تأکید در اجرای اوامر و احکام الهی، استدلال بر وجود صانع از روی اختلاف لیل و نهار و آثار و اطوار قدرتی که در عالم موجودند و نیز شرحی راجع به مودت و حالات بعد الموت. حال می گوئیم که خداوند به خاطر اشاره بدین سه مطلب مهم اساسی است که سوره های مزبور را به این سه حروف «الف- لام- میم» موسوم داشته است. و از آنجا که بیان مطلب سه گانه فوق، قدر مشترک بین تمام این سوره ها بوده است، لذا همه آنها را خداوند تعالی به یک نام خوانده است. (احمد خان هندی، تفسیر القرآن و هوالمهدی والفرقان، ج ۱، ص ۳۱)

به نظر می آید در سوره هایی که وحدت حروف مقطعه دارند، اشتراک اهداف نیز باشد تا آنجا که بعضی می گویند: «سوره های چهارگانه «عنکبوت، روم، لقمان و سجده» تفصیل مقدمه ی سوره ی بقره هستند که در سوره ی عنکبوت سخن از آثار ایمان است، و در سوره ی روم سخن از «الیوم الآخر» و در سوره ی لقمان، سخن از هدایت قرآن؛ و در سوره ی سجده سخن از نفی ریب از قرآن است.» (سندی حوی، الامانی فی التفسیر، مجلد ۱ ص ۳۳۱) و همو در مورد این ارتباط می گوید: «در مقدمه سوره ی بقره از مؤمنین ، کافرین و منافقین سخن گفته است و در سوره ی عنکبوت که با «الم» افتتاح شد. نیز سخن از مومنین، کافرین و منافقین است؛ در مقدمه ی بقره سخن از ایمان به غیب بوده و در سوره ی عنکبوت سخن از امتحان برای تحقق ایمان است» (منا، ص ۳۱۳)

سوره هایی که با حروف مقطعه «الف» ، «لام» «میم» (اسم) شروع می شوند عبارتند از: بقره، آل عمران، عنکبوت، روم، لقمان و سجده است. البته برخی علماء ، سوره ی «اعراف» را به خاطر افتتاح با «المص» جزو سوره «الم» قرار دادند (ربار، تاریخ قرآن، ص ۵۶). لکن باید توجه داشت که اگر صرفاً مشترک در سه حرف اول، موجب شود تا زیر چتر «المیمات» قرار گیرد، سوره ی رعد را که با «الم» شروع می شود نیز شامل می شود.

بیست سوره از سوره های قرآن کریم با حروف مقطعه آغاز می شود که «المیمات» قریب یک سوم آن را تشکیل می دهد. در این مقال موجز، مختصری در مورد حروف مقطعه مبنی بر اینکه آیا این حروف هیچ ارتباطی با غرض یا اغراضی سوره های مورد نظر دارند؟ و اگر بین این حروف با هدف سوره ارتباطی هست، آیا بین سوری که در این حروف وحدت دارند ، مثل «الم» ها وحدت هدف هست؟ و آیا وحدت در حروف مقطعه نشانگر این است که این سور بحتی را سلسله وار و به صورت سریالی دنبال می کنند؟ یا اینکه اهداف این سور مثلاً «الم» ها واحد است، و لکن شیوه ی تبیین و توضیح آن هدف، در هر سوره با سوره ی دیگر متفاوت است؟ صاحب مجمع البیان، در تفسیر خود یازده قول در معنای حروف مقطعه نقل کرده است. (مطهری، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۱۱۲-۱۱۳)

علامه طباطبایی قبل از نقل اقوال یازده گانه، در این باره می نویسد: «حروف مقطعه در اوایل چند سوره از سوره های قرآنی آمده و این از مختصات قرآن کریم است و در هیچ کتاب آسمانی دیگر دیده نمی شود، و مفسرین از قدما و متأخرین در تفسیر آنها اختلاف کرده اند». (طباطبایی، المیزان، ج ۱۸، ص ۳) و در ادامه اقوال دیگری را بر آن اقوال یازده گانه می افزایند.

مرحوم علامه در ادامه بحث می افزاید: «نکته ای که نباید از آن غافل بود... اگر اندکی در این سوره هایی که سرآغازش یکی است مانند سوره های که با «الف- لام- میم» آغاز گشته، در بیشتر آنها نبودن لای میب در این کتاب ، آمده یا عبارتی که همین معنا را می رساند و همچنین سوره هایی که با «ح- میم» یا «الف- لام- لاء» افتتاح شده اند.

با در نظر گرفتن این شباهتها ممکن است آدمی حدس بزند که بین این حروف و مضامین سوره ای که با این حروف آغاز شده ارتباط خاصی باشد، مؤید این حدس آن است که می بینیم سوره اعراف که با «الف- لام- میم- صاد» آغاز شده ، مطالبی را که در سوره های «الف- لام- میم» و سوره «صاد» هست در خود جمع کرده، و نیز می بینیم سوره رعد که با حروف «الف- لام- میم- راء» افتتاح شده مطالب هر دو قسم «الف- لام- میم» و «الف- لام- لاء» را دارد.

و علمای دیگر درباره ی ارتباط سوره ی بقره و آل عمران که هر دو با « الف ، لام ، میم » آغاز می شوند - هفده رابطه را بر می شمردند که برخی از آنها ذیلاً می آید:

۱- اولین قسمت سوره ی بقره راجع به انواع مردم در برابر هدایت قرآن، یعنی متقین، کافرین و منافقین است و اولین قسمت از سوره ی آل عمران، راجع به عالم نماهایی است که رو در روی راسخان و ره یافتگان به ژرفای علم، با دید محدود و مادی خودوست به تأویل آیات متشابه می زنند و راه انحراف می پویند.

همچنین قسمت اول این سوره (آل عمران) مردم را در برابر مفاهیم عالیه ی قرآن به سه دسته تقسیم می کند. راسخان در علم (مؤمنان) ، اهل تأویل وقتنه (منافقان) و تکذیب کنندگان (کافران).

۲- هر دو سوره با اهل کتاب احتجاج می کند. با این تفاوت که سوره ی بقره بیشتر با بنی اسرائیل، و سوره ی آل عمران با مسیحیان به بحث می پردازد. با لحاظ این موضوع که بنی اسرائیل از نظر تاریخی بر مسیحیان پیشی دارند.

۳- سوره ی بقره مسأله آفرینش حضرت آدم (علیه السلام) بدون پدر و مادر، و سوره ی آل عمران آفرینش حضرت عیسی (علیه السلام) بدون پدر را خاطر نشان می سازد و آدم ثانی را به آدم اول تشبیه می نماید.

۴- بخشهایی از هر دو سوره ی بقره و آل عمران به بیان احکام و حدود الهی اختصاص یافته است.

۵- هر دو سوره با دعا و نیایشی مناسب با مطالب سوره به منظور خودسازی پایان می گیرند.

۶- سوره ی بقره با اثبات فلاح و رستگاری برای متقین شروع می شود و سوره ی آل عمران با اثبات فلاح و رستگاری برای متقین پایان می پذیرد.

۷- قسمتی از آیات سوره ی بقره مربوط به مسایل کلی جهاد و نبرد با کفار است و بدین سان بخش گسترده ای از سوره ی آل عمران نیز با تأویلی از حقایق پشت پرده جنگ اختصاص دارد. در سوره ی بقره به طور اجمال می فرماید: « جنگ بر شما مقرر شده اما مورد اکراه شماست ولی چه بسیار چیزهایی که مورد اکراه شما هستند و در واقع برای شما خیزند. و بخش پنجم سوره ی آل عمران این مطلب را به تفصیل تشریح می کند و نشان می دهد که چگونه جنگ با همه مصائب و سختیها و شکستها و شهادتها، خیر است.

۸- هر دو سوره تحدی می کنند. سوره ی بقره از اهل بیان و قلم می خواهد که اگر می توانند مثل قرآن و مطالبی شبیه به کلام اللّه بیاورند، و در سوره ی آل عمران از غلو کنندگان درباره ی عیسی کلمه اللّه می خواهد که مباحله کنند تا معلوم شود چه کسی راست و چه کسی دروغ می گوید.

۹- القای کلمه و کلمات در هر دو سوره به چشم می خورد. در سوره ی بقره کلماتی را خداوند به آدم القاء می کند که با آن به درگاه خداوند توبه بجا می آورد « فقلی آدم من ربه کلمات » و نیز در همین سوره حضرت ابراهیم (علیه السلام) ، با کلمات مورد آزمایش قرار می گیرد، و در سوره ی آل عمران کلمه الله به حضرت مریم القاء می گردد و به وی بشارت داده می شود.

۱۰- خداوند در هر دو سوره مردم را به توحید خالص و دین حنیف ابراهیم (علیه السلام) - سرچشمه ی ادیان توحیدی - دعوت می کند تا همگی پیرامون این محور مشترک گردهم آیند. در سوره ی بقره از یهود، و در سوره آل عمران از مسیحیان می خواهد که دست از خود برترینی بردارند و به سرچشمه ی توحید ناب بازگردند و این دو گروه باید بدانند که مسلمانان پیرو آنان نبوده، بلکه مستقل هستند.

۱۱- از اهداف و محورهای اساسی هر دو سوره، رسیدن به مرحله ی عالی اسلام به معنای مطلق کلمه با اخلاص و تسلیم خود و عزیزان خود به خداست و .... (سید محمدباقر مجتبی و عبدالکریم بن آذر شیرازی، تفسیر کاشف ج ۲، ص ۲۲-۲۰)

آنگونه که در این مختصر گذشت، معلوم شد که سوره هایی که در حروف مقطعه اشتراک دارند، در مضامین نیز اشتراک دارند و حتی « می بینیم که سوره ی اعراف که با (الم - لام - میم - صاد) آغاز شد، مطالبی را که در سوره های « الف - لام - میم » و سوره ی « صاد » هست را در خود جمع کرده است و نیز می بینیم که سوره ی رعد که با حروف « الف - لام - میم - راء » افتتاح شده مطالب هر دو قسم سوره های « الف - لام - میم » و « الف - لام - راء » را دارد» (طباطبایی، همان، ص ۱۸۰، ج ۴) بنا براین روشن است که « المیمات » (سوره هایی که با « الف - لام - میم » آغاز شده اند) اهدافی مشترک را با اسلوبیهای مختلف بیان می کنند.

« و الحمد لله رب العالمین »

فهرست منابع و مأخذ:

۱. قرآن کریم
۲. حتی سید باقر، پژوهش فر تاریخ قرآن کریم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۶۶ ش.
۳. حتی سید محمدباقر و عبدالکریم بن آذر شیرازی، تفسیر کاشف، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۶۲ ش.
۴. حوی سید، الاساس فی التفسیر، دارالسلام، چاپ سوم، مصر، ۱۴۱۲ ق.
۵. الطباطبایی محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، تهران، ۱۳۶۴ ق.
۶. الطبرسی، ابوعلی بن الحسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، دارالمعرفه، چاپ دوم، بیروت، ۱۴۰۸ ق.
۷. رامیار محمود، تاریخ قرآن، چاپخانه سپهر، چاپ دوم، تهران، ۱۳۶۷ ش.
۸. هندی احمدخان، تفسیر القرآن و هراهدی و الفرغان، ترجمه محمد تقی فخرنصی کیمیان، صبح امروز، چاپ اول، تهران، ۱۳۳۸ ش.